

Seksueel Burgerschap

Responsabilisering tussen disciplineren en diversiteit

Tom Claes¹

For sexual dissidents, there is an obvious tension between the desire for privacy and the need to be public, while state and law must draw things into the public only to thrust them back into the (reduced) private.

(David Bell)

Abstract – In his *Embattled Eros* (1992) Steven Seidman suggests that the concept of ‘sexual responsibility’ has ‘strategic value’ for formulating a sexual ethics “that preserves what Gayle Rubin calls ‘benign sexual variation,’ yet articulates norms that allow us to make the kind of moral judgements that are routinely made in everyday life.” (199) Recently, the concept of ‘sexual citizenship’ has been proffered as a cornerstone for such a sexual ethics of ‘responsabilisation.’ In this paper I explore and evaluate the emancipatory ethical potential of this emerging ‘ethics of sexual citizenship.’ I argue that an activist interpretation of sexual citizenship has a greater potential for remedying the exclusionary mechanism that are inherent in the very concept of citizenship.

De lange westerse geschiedenis van ethisch reflecteren omtrent seksualiteit is in belangrijke mate meteen ook een geschiedenis van de affirmatie en justificatie van heteroseksualiteit, de procreatieve functie van seks, uiteraard binnen het kader van het (hetero)huwelijk, de waarde van het gezin, en de allocatie van het seksuele buiten het openbare en dus binnen de privésfeer (Allan 2007; Shorter 2005; Hawkes 2004). Het heeft tot de zestiger jaren van de vorige eeuw geduurd voorleer hier op grotere schaal binnen de academische ethiek kritische vragen werden over gesteld en er modellen werden ontwikkeld die dit problematiseerden. De zogenaamde ‘seksuele revolutie’ had zijn effect niet enkel via het bijstellen van ons

1. Tom Claes is verbonden aan de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap en doceert Seksuele en Relatie-ethiek en Seksualiteit en Globalisering. Hij is het hoofd van het onderzoekscentrum Center for Value Inquiry (CEVI) aan de Universiteit Gent. In 2010 richtte hij samen met Paul Reynolds het *International Network for Sexual Ethics and Politics* (INSEP) op.

denken over seks en het liberaliseren van diverse seksuele repertoires en levensstijlen en de juridische omkaderingen ervan. Ook binnen de ethiek kon men spreken van een seksuele revolutie (zie de collecties Power, Halwani & Soble 2013; Baker & Elliston 1998)

De ‘seksuele revolutie’, of wellicht beter: de incrementele veranderingen sinds de tweede wereldoorlog in de individuele en maatschappelijke beleving, organisatie, orkestratie en regulatie van het seksuele (Escoffier 2003; Allyn 2001; Grant 1993), worden gevoed door sociale processen en evoluties die hun impact hebben gehad op niet enkel het individuele leven, maar ook op de grenzen tussen het private en het publieke en vandaar ook op het publieke/private karakter van het seksuele (Bailey 1994; Weeks 1993; Weeks 2007). We zouden deze evoluties in een kernachtige bewoording kunnen benoemen als de groeiende ‘publiekificatie’ van het seksuele. Brian McNair heeft het zelfs over het ontstaan van wat hij een ‘striptease culture’ noemt en hij ziet een proces van ‘democratisering van het verlangen’ aan het werk (McNair 2002). Tom Hickmans overzicht van seksualiteit in de twintigste eeuw heeft dan ook niet toevallig als ondertitel: *How Private Passion became a Public Obsession* (Hickman 1999).

Dit alles heeft onder andere te maken met een toenemende liberalisering en decriminalisering van dissonante seksuele gedragingen (Berkowitz 2012); met de diversificatie en subjectivering van seksuele betekenissen (Weeks 1995); en met de opkomst van een identiteitspolitiek en van sociale bewegingen gericht op het realiseren van vrouwenrechten en lesbische en homorechten. Een identiteitspolitiek is een vorm van sociale actie waarbij mensen en groepen hun reële en/of ervaren uitsluiting en/of minderwaardige positie trachten te remediëren door sociale, juridische en morele erkenning en respect op te eisen voor juist die kenmerken op basis waarvan de exclusie maatschappelijk (en moreel en juridisch) wordt gejustificeerd. Dit proces zien we bijvoorbeeld aan het werk binnen de LGBT-bewegingen die sinds de zestiger jaren steeds explicieter hun eisen tot (ook juridische) herkenning en erkenning formuleerden (Miller 1995). Seksuele identiteit en seksuele repertoires worden steeds belangrijker in de wijze waarop mensen zichzelf als zichzelf beleven. Ze krijgen een centrale plaats in onze (auto)biografie en levensverhaal (Plummer 1995). Het belang van seksualiteit overstijgt meer en meer het niveau van het seksuele gedragsrepertoire. Het wordt meer en meer een centraal aspect van ons leven op basis waarvan we willen erkend en dus meer dan louter geduld worden – en dit ook in het publiek. Vanaf de jaren 1980-1990 komt het publieke karakter van seks nog meer op de voorgrond. Het lijkt wel alsof de gehele cultuur geseksualiseerd wordt (Attwood 2009), sommigen zouden zelfs zeggen ‘gepornograficeerd’ (McNair 1996; Paasonen et al. 2007). Resultaat van dit alles is een groeiende set van diverse seksualiteiten (‘chaotic pleasures’) die meer en meer ook openlijk worden beleefd (Harwood et al. 1993).

Maar hoeveel dissidente seksualiteiten kan een gemeenschap en dus ook de publieke ruimte verdragen, laat staan tolereren? Hoe dissident en afwijkend van de norm kan/mag een publieke seksualiteit zijn vooraleer deze de grenzen van het fatsoen en het welgevoeglijke, de uiterste rek van de ‘algemene standaarden’ waarbinnen sociaal burgerschap zich situeert, bruskeert en in plaats van inclusiemechanismen, censuur- en exclusiemechanismen het overnemen? (Merck 2000) Wat bijvoorbeeld met de *cruiser* die publieke seks heeft, BDSMers, *barebackers*, de HIV geïnfecteerde, de pornograaf, klanten en providers in de seksindustrie, de prostituant en de prostitué, de biseksueel, de polyamorist, swingers, *casual sex*, enz. (Dollimore 1991; Hayes, Carpenter & Dwyer 2011)? En wat met *queer* seksuele burgers, zij die de grenzen van de identiteitspolitiek problematiseren en/of verleggen en daardoor de basis van de op een identiteitspolitiek gebaseerde inclusieclaims lijken te ontkennen? (Bell & Binnie 2000)

Seks(ualiteit) blijft daardoor meer dan ooit een cruciale locus voor sociale, politieke, juridische en ook ethische reflectie (Hines 2013). Dit divers seksueel spectrum en het vaak publieke karakter ervan stelt meteen ook nieuwe eisen aan de ethische reflectie omtrent seksualiteit en de mogelijkheden, limieten en waarde(n) van seksuele diversiteit. Hoe dienen we om te gaan met deze (publieke) seksuele diversiteit? Hoe deze juridisch te reguleren, moreel te normeren en ethisch te evalueren? Sinds de zeventiger jaren is het substantieel ethisch reflecteren omtrent seksualiteit onder druk komen te staan door het alomtegenwoordig worden van wat we een *de facto* sociale seksuele moraal kunnen noemen, een seksuele moraal waarin toestemming en het vermijden van schade een centrale rol speelt. Een substantiële evaluatieve dimensie als bovenbouw op deze minimale normatieve *baseline* wordt door velen als niet-gepast, want als te exclusief, beschouwd. Hier is recent kritiek op gekomen. Zo een toestemmingsgebaseerde seksuele moraal, zo wordt gezegd, levert ons over aan een nietsontziende commodificatie van het seksuele, privilegeert een mannelijk genderoverwicht, laat ons niet toe binnen een rijker kader omtrent seksuele emancipatie te spreken, enz. (Cowling & Reynolds 2004).

In zijn *Embattled Eros* uit 1992 wijst Steven Seidman op een ‘dilemma’: “How to arrive,” vraagt hij zich af “at a sexual ethic that preserves what Gayle Rubin calls ‘benign sexual variation,’ yet articulates norms that allow us to make the kind of moral judgements that are routinely made in everyday life” (1992, 199). Seidman echoot hier een vaak gehoorde kritiek op de procedurele, ‘liberale’ visie op wat een seksuele ethiek inhoudt, namelijk de reductie van een seksuele ethiek tot een ‘moraliteit van seksuele toestemming’. Eenmaal aan de voorwaarden voor geldige toestemming voldaan, zo wordt in deze optiek gesteld, kan (en moet?) de ethicus zich afzijdig houden omdat alle verdere inhoudelijke uitwerking van een waarden- geladen model inzake ‘goede’ en ‘slechte’ seks, ‘betere’ en ‘slechtere’ seks, onterecht

beperkend werkt en diversiteit fnuikt (Primoratz 2001; Archard 1998). Maar, zo meent Seidman, zo een 'seksuele toestemmingsmoraal' is te dun om te kunnen dienen als een "a normative guide", want "consent [...] does not provide moral guidelines for a range of everyday situations, practices and conflicts that must be addressed by a sexual ethic" (Seidman 1992, 198). Als alternatief ankerpunt presenteert hij de notie 'seksuele verantwoordelijkheid' die volgens hem een 'strategische waarde' kan hebben voor zo een alledaags bruikbare een seksuele ethiek.

Seksuele ethiek gaat over meer dan over wat (moreel en legaal) mag en niet mag, toegelaten dan wel niet toegelaten is. Het gaat ook over wat waardevol is en wat niet, wat hoort en wat niet hoort, en daardoor ook over wie 'erbij hoort' en wie niet, want wie doet wat niet hoort, hoort er niet mee bij. Recent is binnen het domein van seksualiteitsstudies een concept gemobiliseerd en ontwikkeld dat de belofte lijkt in te houden om als basis te kunnen dienen voor zo een 'alledaagse ethische reflectie' omtrent sek(sualiteit) in een wereld van verschil die verder gaat dan de 'goudstandaard' van seksuele toestemming – een concept dat bovendien ook de brug lijkt te kunnen slaan tussen seksualiteit en het publieke: seksueel burgerschap.

De introductie van de notie 'seksueel burgerschap' binnen het domein van de seksuele ethiek en seksualiteitsstudies is van zeer recente datum. Het is de erfgenaam en verderzetting van de notie 'burgerschap' zoals die na de tweede wereldoorlog, onder andere door het werk van T.H. Marshall, binnen de sociale en politieke wetenschappen een centrale rol werd toebedeeld (Marshall 1950). Hij onderscheidde civiel, politiek, en sociaal burgerschap en meende dat binnen de Westerse samenlevingen deze opeenvolgend werden gerealiseerd. Civiel burgerschap behelst civiele of juridische rechten, geïnstalleerd via de wet. Politiek burgerschap omvat politieke rechten die via het parlementaire (en aanvullende) politieke systeem worden gerealiseerd. Sociaal burgerschap betreft de rechten om een zeker niveau van welvaart en welzijn te kunnen realiseren en hiermee samenhangend ook het recht om te kunnen participeren in een volwaardig sociaal leven en om het leven van een 'gecivileerd' iemand te kunnen leiden overeenkomstig de algemene standaarden die in een samenleving gelden. De notie 'seksueel burgerschap' situeert zich in het verlengde van dit sociaal burgerschap.

Met 'seksueel burgerschap' wordt bedoeld dat mensen behalve lid van een natie – de zeer algemene, liberale, invulling van 'burgerschap' waarin rechten en plichten gegenereerd werden door lidmaatschap van een staat – ook geseksualiseerde leden van een gemeenschap zijn die hun seksuele voorkeuren en gedragsrepertoires en hun seksuele identiteiten wensen erkend te zien. Het verwijst naar het opeisen van seksuele rechten en mogelijkheden zonder daarbij de corresponderende sociale verplichtingen binnen een geresponsabiliseerd maatschappelijk engagement uit het oog te verliezen.

Aanvankelijk had de notie ‘seksueel burgerschap’ (en de voorlopers ervan) een voornamelijk kritische rol. Feministen bekritiseerden het op dominant mannelijke leest geschoeide regulatief maatschappelijk, moreel en juridisch kader en de homo- en lesbiennebeweging wees op de exclusie van hun levensstijl en seksuele identiteiten binnen het heersende morele en sociaal regulatieve kader (Richardson 2000). De notie ‘burgerschap’ moest ook deze diversiteit omvatten. Ook wanneer D. Evans in 1993 de notie ‘seksueel burgerschap’ introduceerde was de functie nog grotendeels kritisch. Hij argumenteerde dat seksualiteit in de laat-20ste-eeuwse, geseksualiseerde kapitalistische samenleving in toenemende mate vorm werd gegeven door marktkrachten, en dat alternatieve seksuele identiteiten genormaliseerd werden zolang ze maar binnen een consumptivistisch georiënteerde levensstijl konden gedomesticeerd worden (Evans 1993).

Maar sinds midden de jaren negentig wordt ‘seksueel burgerschap’ ook positiever ingevuld (Carver & Mottier 1998; Friedman 2005; Hobson 2000; Lister 1997; Stychin 2003; Richardson 1998; Hines 2013). Ken Plummer wijst op de toenemende mate waarin de publiek/privaat scheiding in onze moderne wereld onder druk komt te staan. In toenemende mate worden onze intieme en seksuele keuzes het onderwerp van publieke discussies. Zijn notie van *intimate citizenship* is erop gericht een minimaal ethisch universalisme uit te werken op basis waarvan mensen beredeneerde en sociaal verantwoorde keuzes kunnen maken wat betreft hun seksuele leven (Plummer 2003). Ook Jeffrey Weeks ziet de ‘seksuele burger’ als een nieuwe, recente en belangrijke ontwikkeling op het vlak van seksuele moraal (Weeks 1998; Weeks 2007). Traditionele seksueel ethische perspectieven worden vervangen door experimenten in seksueel, intiem en relationeel leven. Weeks, Plummer en ook anderen zoals Bell en Binnie (2000) menen dat het op basis van deze nieuwe leef- en belevingsvormen is, dat een nieuwe seksuele ethiek dient uitgewerkt te worden. Een seksuele ethiek gebaseerd op seksueel burgerschap, zo is de hoop, zou dan een ethische verdieping en sensibilisering betekenen in vergelijking met een minimalistische ‘ethiek van toestemming’.

De notie (seksueel) burgerschap is volgens sommigen bij uitstek geschikt om zo een breder evaluatief en normatief platform te bieden om morele, juridische en politieke consideraties omtrent het seksuele in een samenhangend geheel te bundelen. Feona Attwood, bijvoorbeeld, heeft er goede hoop op dat zo een seksuele burgerschapsethiek een waardevol alternatief kan zijn voor “outdated moral frameworks of thought” enerzijds en voor “abandon[ing] the question of morality altogether” anderzijds (2006, 90). Gert Hekma noemt het ‘een brug tussen het private en het publieke waarbij de culturele en politieke zijde van seksuele expressie op de voorgrond komt en dat gemobiliseerd wordt voor het promoten van vrije expressie van seksualiteit in een samenleving waarin diverse mensen verantwoordelijkheid kunnen opnemen voor hun seksuele leven’ (2004,

mijn vertaling). Maar (seksueel) burgerschap is een meerduidig begrip dat verschillende versies en invullingen kent. Zoals zal blijken is het mobiliseren van seksueel burgerschap als basis voor een seksuele ethiek van responsabilisering niet onproblematisch.

In 1998 kondigde Jeffrey Weeks in een ophefmakend artikel deze nieuwe ‘seksuele burger’ aan:

The sexual citizen exists – or, perhaps better, wants to come into being – because of the new primacy given to sexual subjectivity in the contemporary world. The claim to a new form of belonging, which is what citizenship is ultimately about, arises from and reflects the remaking of the self and the multiplicity and diversity of possible identities that characterize the late, or post-, modern world. The would-be sexual citizen [...] is a new presence because of the ever accelerating transformations of everyday life, and the social and political implications that flow from this. (1998, 35)

Hij voegde hieraan toe dat deze seksuele burger de voorbode kon genoemd worden van een ‘nieuwe politiek van intimiteit en alledaags leven’. ‘Dit is het moment van burgerschap’ stelt hij, verwijzend naar de sociale acties en activisme gericht op juridische en sociale bescherming van diverse seksualiteiten en identiteiten.

Gekoppeld aan deze sociale actie tot inclusie ziet Weeks steeds ook momenten van transgressie en dus van het in de openbare ruimte brengen van seksuele diversiteit. Wie zijn of haar seksuele stem wil laten horen, doet dit door zijn of haar seksualiteit publiek te manifesteren en er het recht voor op te eisen. Deze publieke transgressie is volgens Weeks een noodzakelijk component van het seksueel burgerschap activisme en van de eis tot erkenning en inclusie. Door dit transgressief moment wordt ook de plaats van het seksuele gedestabiliseerd. Het recht op een (ook) private beleving van dissidente seksualiteit wordt immers opgeëist door het publiek maken en beleven ervan. Dit is volgens hem een paradoxale maar noodzakelijke beweging die de situering van het seksuele op de private/publieke as grondig verandert. Dissidente seksualiteit dringen door in het publieke leven en worden er een onderdeel van.

Het is duidelijk dat burgerschap meer is dan een louter technische of juridische notie. Volwaardig burgerschap gaat ook over het erkend en gerespecteerd worden binnen een gemeenschap. Het gaat over ‘erbij horen’. Het is in essentie een verhaal van inclusie, van zich opgenomen in en aanvaard voelen door een gemeenschap (Richardson & Monro 2012). Ook seksueel burgerschap gaat daarom over meer dan over louter juridische erkenning en het legaal toelaten van diverse seksuele repertoires. Vandaar precies de aantrekkingskracht die ‘seksueel

burgerschap' op velen uitoeft. Seksueel burgerschap betekent dan immers, in het verlengde van 'sociaal burgerschap', de mogelijkheid om volwaardig en met erkenning van en respect voor de (niet- of anders-heteronormatieve) seksuele geaardheid, identiteit, of de seksuele repertoires die men belangrijk vindt, het eigen privé- en openbare leven in te richten. De inclusie van seksuele rechten in de notie burgerschap heeft de belofte in zich van een overgang van 'geduld worden' tot 'erbij horen', en dit ook in het openbaar, in de gedeelde publieke ruimte. Dit gevoel van *belonging* is voor velen belangrijk.

De roep om en in sommige gevallen ook de daadwerkelijke erkenning van seksueel burgerschap betekent geen *anything goes*. Seksuele toestemming blijft uiteraard de baseline voor elk mogelijk toegelaten seksueel gedrag. Maar seksueel burgerschap gaat ook verder dan dat. De notie van burgerschap is potentieel ook een evaluatief en normatief belangrijke notie. Het ideaal van (seksueel) burgerschap kan een ideaal informeren voor sociale actie en presenteert ons meteen ook een maatstaf voor een evaluatie van seksualiteiten. Seidman merkt terecht op dat wetten en beleidsmaatregelen inzake seksualiteit geïnformeerd zijn door de norm van de 'goede seksuele burger' (2005). Er bestaat een continuüm tussen de pool van de 'goede seksuele burger', die opgenomen wordt erbij hoort, over de minder goede seksuele burger die getolereerd wordt, naar de 'slechte seksuele burger' die als immoreel en gevaarlijk voor de samenleving wordt gezien. Deze laatste wordt gedemoniseerd en via sociale druk, het strafrecht en moraal uit- en ingesloten.

De notie seksueel burgerschap houdt dus ook een ethische agenda in. Onder deze vlag worden niet enkel de grenzen van wat mag en niet mag uitgetekend, maar ook van wat hoort en behoort, en dus ook van wie erbij hoort en er niet bij hoort. Burgerschap, ook seksueel burgerschap, functioneert als normatieve en evaluatieve maatstaf. T.H. Marshall besefte dit wanneer hij stelde dat de notie burgerschap ook een normatieve dimensie had en hij het over een ideaal burgerschap had "against which achievements can be measured and towards which aspirations can be directed" (1950, 29). Ethici en activisten die een beroep willen doen op het inclusieve en potentieel emancipatorische effect van seksueel burgerschap houden best rekening met de mogelijk disciplinerende en responsabiliserende werking die ervan uitgaat. Dit is op zich geen probleem. Elke ethiek stelt grenzen en neemt opties op wat kan en niet kan, wat niet mag en zou moeten, wat waardevol en niet-waardevol is, wat (en wie) goed en wat (en wie) kwaad is. Maar er is ontegensprekelijk naast een bevrijdende ook een potentieel 'bewaarende' om niet te zeggen conservatieve *payload* verbonden aan de notie seksueel burgerschap.

Een seksuele burgerschapsethiek lijkt de belofte van een verantwoordelijkheidsethiek in zich te dragen – herinner Seidman. Misschien dat zo een seksuele

burgerschapsethiek ons verder kan brengen dan de minimalistische seksuele toestemmingsmoraal en ons behalve een minimale normatieve leidraad ook een evaluatieve dimensie kan toevoegen aan een actuele seksuele ethiek. Maar hoe zou zo een seksuele burgerschapsethiek er kunnen uitzien? En wat zijn de te verwachten voor- en nadelen?

Hoe zo een seksuele burgerschapsethiek er zou uitzien is niet zo simpel in te vullen. Er wordt geregeld naar verwezen, maar het idee wordt niet echt ontwikkeld. Terecht merkt Feona Attwood op dat “[t]he debate about sexual ethics has, to date, largely been articulated in terms of sexual citizenship”, maar ze voegt er meteen aan toe dat hoewel “[t]hese articulations of sexual citizenship have been vital in trying to formulate a vision of the ways intimate relations may come to signify in the future” en dat een focus op burgerschap “inevitable and necessary” is, maar ook dat alle “[a]ttempts to imagine sexual citizenship are, perhaps necessarily, rather vague” (2006, 90-91).

Misschien is het een goed startpunt om de vraag te stellen welk verschil de mobilisering van de notie burgerschap zou kunnen maken. David Bell schrijft over burgerschap in het algemeen dat “[t]he discourse of citizenship stresses a balance between rights and duties, and is seen to confer a sense of membership and belonging rooted in common purpose” (2004). Het laatste aspect is belangrijk. Burgerschap verwijst naar een gevoel erbij te horen, geworteld in een gedeeld gemeenschappelijk doel of ideaal. Misschien is dit dan de bijdrage van de notie burgerschap tot een seksuele ethiek: het informeert een gemeenschappelijke evaluatieve basis of ideaal om over seksualiteit na te denken en het te evalueren. De notie burgerschap levert de bredere context die onze seksuele rechten en plichten kan begronden, en rijkt ons een ‘geresponsabiliseerde context’ aan waarbinnen we onze seksuele activiteiten kunnen ontplooiën.

Dat lijkt op het eerste gezicht geen slecht idee. Want wat zou er verkeerd kunnen zijn met het uitwerken van zo een gemeenschappelijk normatief en evaluatief kader waarbinnen we onze seksualiteit een zin en een plaats geven? Deze bredere context moet dan niet als tegengesteld gezien worden aan het criterium van toestemming, maar vult deze aan, en geeft zo de context aan waarbinnen toestemming – als minimale voorwaarde voor elke toegelaten seksuele handeling – moet gesitueerd worden. Maar ik wil hier toch enkele kanttekeningen bij plaatsten. En deze hebben te maken met het concept burgerschap als zodanig en met het seksueel ethische project waarbinnen het aan het werk wordt gezet.

Zelfs wanneer de terechte kritieken van een aantal feministen zouden kunnen geredigeerd worden, en de notie van burgerschap ontwikkeld zou worden tot een gendergelijkheidspromotend en niet-heteronormatief concept, dan blijf ik met een aantal twijfels zitten. Die hebben te maken met de inherente dynamiek van inclusie en exclusie die aan elk (seksueel) burgerschapsproject is verbonden.

Wanneer seksueel burgerschap de bredere gedeelde morele context voor de evaluatie van diverse seksualiteiten oplevert, zou zo een inclusie- en exclusiedynamiek kunnen leiden tot morele afwijzing en disciplineren van bepaalde seksuele identiteiten en praktijken die niet sporen met deze *common purpose*. Dit zou de open sociale en ethische ruimte kunnen bedreigen waarbinnen Gayle Rubin's *benign sexual variation* zou kunnen worden uitgespeeld (Rubin 2011). De *common purpose* waar David Bell naar verwijst en die de basis zou vormen voor lidmaatschap, erkenning en het gevoel van erbij te horen binnen de context van burgerschap heeft ook een ethische vertaling: een ethisch ideaal van 'goede', of in iets minder strikte bewoordingen, 'verantwoordelijke' seksualiteit op basis waarvan sommige seksuele repertoires uitgesloten en geproblematiseerd kunnen worden. Hoe genereert seksueel burgerschap deze sociale en ethische exclusiedynamiek? Ik bekijk eerst kort de sociale exclusie en daarna de ethische.

Seksueel burgerschap kan op twee manieren ingevuld worden. Men kan het invullen als de basis waarop rechten worden toegekend, en men kan het bekijken als een manier om het proces waarin rechten worden opgeëist aan te duiden.

In het eerste geval wordt seksueel burgerschap geïnterpreteerd als de basis voor rechtsclaims. Het is omdat we een burger zijn, dat we bepaalde rechten hebben, en deze behelzen ook bepaalde seksuele rechten. Wat we moeten doen is ervoor zorgen dat de seksuele rechten die we wensen gerealiseerd en gerespecteerd worden in de bredere notie van burgerschap worden verankerd en dat het burgerschap niet kan ontkend worden omdat we bepaalde seksuele karakteristieken hebben. De nadruk ligt op het claimen van het burgerschap met als doel bepaalde seksuele rechten te verwerven en deze te laten respecteren. Deze seksuele rechten zouden dan de burger als burger toekomen en via de wet gegarandeerd worden. Een voorbeeld: homoseksuelen zijn burgers, net zoals heteroseksuelen burgers zijn, dus de homoseksuelen moeten dezelfde rechten hebben als de heteroseksuelen, want homoseksualiteit kan geen grond zijn om burgerschap ontkend te worden.

Het probleem met deze strategie is de volgende. Het toekennen van seksuele rechten op grond van burgerschap verhoogt het risico om – om het met Agamben (1998) te zeggen – een seksuele *Homo Sacer* te creëren. De *Homo Sacer* is diegene die buiten het burgerschap geplaatst is, of wiens burgerschap ontnomen is, waardoor deze gereduceerd wordt tot een louter lichaam (en die *à la limite* mag worden gedood). Diegenen die niet voldoen aan de criteria voor burgerschap verliezen dan ook de toegang tot de (seksuele) rechten die dit burgerschap met zich meebrengt. Dit is het spook van wat David Bell de *citizen pervert* (Bell 1995a; Bell 1995b) heeft genoemd. Hij citeert instemmend Dollimore die ons waarschuwt dat “in creating a politics of the perverse we should never forget the cost: death, mutilation, and incarceration have been, and remain, the fate of those who are deemed to have perverted nature” (Bell 1995a, 285).

Burgerschap genereert niet enkel een dynamiek van inclusie, maar ook van exclusie. En in sommige gevallen worden zij die niet conformeren aan het beeld van de ‘goede burger’ sociaal, en soms ook daadwerkelijk, vermoord. Denk bijvoorbeeld aan de pedofiel die sinds de jaren 90 als nieuwe sociale demon de plaats van de homoseksueel heeft ingenomen. Of mensen als de ‘SM-rechter’ Arrouseau die niet enkel zijn job als rechter verloor, maar in de media werd gedemoniseerd. Denk aan de dichotomie van de ‘goede’ versus de ‘slechte’ homoseksueel – de eerste die zich conformeert aan heteronormatieve relatiemodellen en trouwt en eventueel kinderen adopteert, de andere die als te promiscue wordt beschouwd, en verantwoordelijk wordt geacht voor de verspreiding van HIV/AIDS.

Voornamelijk feministische en LGBT-groeperingen grijpen naar de notie seksueel burgerschap als hefboom tot erkenning van eigenheid en de realisatie van sociale inclusie. Maar de notie ‘burgerschap’ dient vooralsnog bijgesteld te worden vooraleer het een seksueel-emancipatorische functie kan vervullen. In hetzelfde jaar dat Jeffrey Weeks de intocht van de seksuele burger aankondigde publiceerde Diane Richardson een feministische kritiek op het traditionele gebruik en invulling van de notie ‘burgerschap’. Volgens haar bestaat er een verband tussen (traditionele invullingen van) burgerschap en de institutionalisering van heteroseksualiteit en mannelijke privileges (Richardson 1998). Blijvende vormen van juridische en politieke discriminatie op basis van gender en seksuele oriëntatie zijn volgens haar het bewijs dat volwaardig civiel en politiek burgerschap nog niet is bereikt – denken we maar aan de onderrepresentatie van vrouwen in de politiek, of aan de moeilijke strijd voor het homohuwelijk, laat staan voor het recht op adoptie zoals die nog steeds in vele landen wordt gevoerd. Ook sociaal burgerschap heeft volgens haar zijn prijs en is nog steeds onvolkomen.

In vele landen worden er inderdaad rechten en beschermingen toegekend aan burgers die dissidente seksualiteiten beleven. Maar deze leveren volgens Richardson vooralsnog enkel een ‘partieel burgerschap’ op dat tekort schiet om hen tot een volwaardig onderdeel te maken van de *social constituency* (Richardson 1998, 89-90) Het model van burgerschap dat hierbij wordt gehanteerd, is volgens haar immers gebaseerd op een politiek van tolerantie en assimilatie. Lesbische vrouwen en homoseksuele mannen worden getolereerd ‘zolang ze binnen de grenzen van het tolereerbare’ blijven, en deze grenzen worden in stand gehouden op basis van de heteroseksuele versie van de publieke/private scheiding. Seksueel burgerschap loopt dan uit op een disciplinerende uitgedrukte op basis van heteronormatieve krijtlijnen. Homoseksuelen worden getolereerd in de mate dat ze conformeren aan de heteroseksuele normen wat betreft relatievorming en seksualiteit. Homoseks kan, maar binnen een stabiele relatie, en niet (teveel) in het publiek. Maar zelfs dan blijft er nog een probleem. Het gezin is de traditionele

haven voor kinderen en (procreatieve) seks. Maar voor velen is procreatieve homoseks, of het homoseksuele koppel als ouderkoppel, nog steeds een brug te ver.

De discussie over het homohuwelijk is hiervan een mooi voorbeeld. In 1995 argumenteerde Andrew Sullivan in *Virtually Normal* dat de legalisering van het homohuwelijk een belangrijke stap vooruit kon betekenen in de emancipatie van homoseksuelen. Het zou immers de weg effenen voor een inclusie van homoseksuelen in de samenleving. Hij argumenteerde dat door het toekennen van het recht tot huwen, de homoseksuelen zich zouden inschrijven in een gedeeld civiek, politiek en sociaal-cultureel project. Michael Warner reageerde in 2000 in zijn *The Trouble With Normal* dat dit zou kunnen neerkomen op het pacificeren van het homo- en *queer* activisme, en dat daardoor de deur zou gesloten worden voor verdere strijd inzake de sociale aanvaarding van niet-gedisciplineerde seksuele (non-)identiteiten en dissidente seksuele praktijken. De mogelijkheid van inclusie en dus van ‘erbij horen’ – van seksueel burgerschap met andere woorden – komt in vele gevallen met een prijskaartje: dat van de responsabilisering en disciplineren. In de meeste gevallen betekent dit een disciplineren naar het model van heteronormativiteit, soms zelfs getransformeerd tot homonormativiteit en tot niet-bruuserende vormen van ‘vanille’ seksualiteiten. Het ‘probleem met normaal’, uiteraard, is dat dan ‘normale problemen’ worden geprefereerd. De (belofte van) inclusie wordt afgekocht via disciplineren en responsabilisering, en heeft als schaduwzijde nog steeds de sociale exclusie van de ‘burger-pervert’ die de ‘common purpose’ niet onderschrijft.

Misschien dat seksueel burgerschap in de tweede betekenis een minder riskante onderneming is. Bell opnieuw: “what is often labelled sexual citizenship is often more properly seen as a set of rights claims – like the right to marry, etc.” (Bell 2004). Wanneer we zo over seksueel burgerschap denken, dan wordt het een *short-hand* voor het activistisch proces waarin bepaalde seksuele rechten worden opgeëist. Het probleem wordt dan uiteraard: welke rechten? Rechten om wat te doen, hoe je seksualiteit te beleven? Deze tweede versie van een seksueel burgerschapsidee lost het probleem niet op om een bruikbare *common ground* inzake seksualiteit te vinden en we moeten ons daarom hoeden om te restrictieve, substantiële idealen van ‘goede’ versus ‘slechte’ seks in die *common ground* in te werken. Maar in deze tweede versie van ‘seksueel burgerschap’ ligt de klemtoon meer op het aanvaardbaar maken van diversiteit, op het creëren van een wettelijk en moreel kader waarbinnen diverse seksualiteiten sociaal aanvaard en beschermd kunnen worden. Het is een meer dynamische en vandaar meer open versie van ‘seksueel burgerschap’. Het is ook een meer activistische versie ervan, en wellicht minder kwetsbaar voor conservatieve en exclusiedynamieken.

Het moment van transgressie waar Weeks het over had, is verbonden met deze meer activistische invulling van de notie seksueel burgerschap, begrepen als de

strijd voor de erkenning van rechten, sociale rechtvaardigheid en evenwaardigheid. Het moment van thuis- of erbij horen lijkt intrinsiek verbonden met responsabilisering en pacificatie. Maar seksueel burgerschap is geen vaststaande notie en wordt in het ontvoogdings- en erkenningsproces van niet-normatieve seksualiteiten en identiteiten steeds onderhandeld en heronderhandeld, zowel als ideaal als wat betreft de inhoud. De tweede invulling van burgerschap lijkt me een betere hoop te bieden voor een emancipatorische invulling van seksualiteit. Het sluit ook aan bij de visie op seksueel burgerschap zoals die door Ruth Lister in navolging van John Hoffman is ontwikkeld. Deze laatste noemde ‘burgerschap’ een ‘momentum concept’: een concept dat “unfold[s] so that we must continuously rework them in a way that realizes more and more of their egalitarian and anti-hierarchical potential” (Hoffman, in Lister 2007: 49).

In deze versie gaat seksueel burgerschap niet over vastgeroeste grenzen of een substantiële *baseline*. Brenda Cossman (2007) onderzocht recent hoe in de populaire media deze grenzen van (h)erkenning en fatsoen fluide en permeabel kunnen zijn en hoe nieuwe en diverse lezingen van seksualiteiten mogelijk worden. In *Queer Eye for the Straight Guy*, bijvoorbeeld, wordt de kleding en woning van een duidelijk heteroseksuele man herstijld door een groep duidelijk homoseksuele mannen. Het is de heteroseksuele die hier wordt voorgesteld als diegene die geen aansluiting (meer) vindt met het actuele sociale en culturele leven en het zijn de homoseksuelen die hier op de barricades staan van publieke *staging* en representatie, van stijl en respectabiliteit. Heteroseksualiteit zelf, en misschien dus ook wel heteronormativiteit, wordt hier onder druk van transgressie en aanvaarding getransformeerd.

Uiteindelijk zal het project van seksueel burgerschap als emancipatorische strategie vallen of staan met de mogelijk een voldoende inclusief burgerschap te realiseren dat naast de rechten van rechtvaardigheid, erkenning en zelfbestemming ook solidariteit promoot met de ander in het besef en waardering van verschil. Wellicht is het dit wat Ruth Lister bedoelde wanneer ze het heeft over de vier waarden die aan de basis liggen van wat ze ‘inclusief burgerschap’ noemde, met name de waarden rechtvaardigheid, erkenning, zelfbepaling en solidariteit (Lister 2007) en deze waarden lijken me, zeker ook wat seksualiteit betreft, een mooie basis voor de *common ground* waar Bell het over had.

Bibliografie

- Agamben, Giorgio. 1998. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Translated by D. Heller-Roazen. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Allan, Machteld, red. 2007. *Hoe Te Beminnen: Filosofen over Seks*. Antwerpen: Meulenhoff.

- Allyn, David. 2001. *Make Love, Not War: The Sexual Revolution: An Unfettered History*. New York: Routledge.
- Archard, David. 1998. *Sexual Consent*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Attwood, Feona. 2006. "Sexed Up: Theorizing the Sexualization of Culture." *Sexualities* 9,1: 77-94.
- Attwood, Feona, red. 2009. *Mainstreaming Sex: The Sexualisation of Western Culture*. London & New York: I.B. Tauris.
- Bailey, Beth. 1994. "Sexual Revolution(s)." In *The Sixties: From Memory to History*, red. D.R. Farber, 235-262. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Baker, Robert & Frederick Elliston, red. 1998. *Philosophy & Sex*. 3de ed. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- Bell, David. 1995a. "Perverse Dynamics, Sexual Citizenship and the Transformation of Intimacy." In *Mapping Desires: Geographies of Sexualities*, red. David Bell & Gill Valentine, 304-317. London: Routledge.
- Bell, David. 1995b. "Pleasure and Danger: The Paradoxical Spaces of Sexual Citizenship." *Political Geography* 14,2: 139-153.
- Bell, David. 2004. "Sexual Citizenship." In *Sexuality: The Essential Glossary*, red. Jo Eadie, 203-204. London: Arnold.
- Bell, David & Jon Binnie. 2000. *The Sexual Citizen: Queer Politics and Beyond*. Cambridge: Polity Press.
- Berkowitz, Eric. 2012. *Sex and Punishment: Four Thousand Years of Judging Desire*. S.l.: Counterpoint.
- Carver, Terrell & Veronique Mottier, red. 1998. *Politics of Sexuality: Identity, Gender, Citizenship*. Routledge/ECPR Studies in European Political Science. London & New York: Routledge.
- Cossmann, Brenda. 2007. *Sexual Citizens: The Legal and Cultural Regulation of Sex and Belonging*. Stanford: Stanford University Press.
- Cowling, Mark & Paul Reynolds (red.). 2004. *Making Sense of Sexual Consent*. Aldershot: Ashgate.
- Dollimore, Jonathan. 1991. *Sexual Dissidence: Augustine to Wilde, Freud to Foucault*. Oxford: Clarendon Press.
- Escoffier, Jeffrey, red. 2003. *Sexual Revolution*. New York: Thunder's Mouth Press.
- Evans, David. 1993. *Sexual Citizenship: The Material Construction of Sexualities*. New York: Routledge.
- Friedman, Marilyn, red. 2005. *Women and Citizenship*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Grant, Linda. 1993. *Sexing the Millennium: A Political History of the Sexual Revolution*. London: HarperCollins.
- Harwood, Victoria, David Oswell, Kay Parkinson & Anna Ward (red.). 1993. *Pleasure Principles: Politics, Sexuality and Ethics*. London: Lawrence & Wishart.

- Hawkes, Gail. 2004. *Sex and Pleasure in Western Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Hayes, Sharon, Belinda Carpenter & Angela Dwyer. 2011. *Sex, Crime and Morality*. Abingdon: Routledge.
- Hekma, Gert. 2004. "Sexual Citizenship." *Glbq: An Encyclopedia of Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender, and Queer Culture*, beschikbaar op http://www.glbq.com/social-sciences/sexual_citizenship.html.
- Hickman, Tom. 1999. *The Sexual Century: How Private Passion Became a Public Obsession*. London: Carlton Books.
- Hines, Sally. 2013. *Gender Diversity, Recognition and Citizenship: Towards a Politics of Difference*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hobson, Barbara. 2000. *Gender and Citizenship in Transition*. London: Routledge.
- Lister, Ruth. 1997. *Citizenship: Feminist Perspectives*. 2nd ed. London: Palgrave Macmillan.
- Lister, Ruth. 2007. "Inclusive Citizenship: Realizing the Potential". *Citizenship Studies* 11,1: 49-61.
- Marshall, T.H. 1950. *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McNair, Brian. 1996. *Mediated Sex: Pornography and Postmodern Culture*. Arnold Publishers.
- McNair, Brian. 2002. *Striptease Culture: Sex, Media and the Democratisation of Desire*. London & New York: Routledge.
- Merck, Mandy. 2000. *In Your Face: 9 Sexual Studies*. Sexual Cultures. New York & London: New York University Press.
- Miller, Neil. 1995. *Out of the Past: Gay and Lesbian History from 1869 to the Present*. New York: Vintage Books.
- Paasonen, Susanna, Kaarina Nikunen & Laura Saarenmaa, red. 2007. *Pornification: Sex and Sexuality in Media Culture*. Oxford & New York: Berg.
- Plummer, Kenneth. 1995. *Telling Sexual Stories: Power, Change and Social Worlds*. London: Routledge.
- Plummer, Kenneth. 2003. *Intimate Citizenship: Private Decisions and Public Dialogues*. Seattle & London: University of Washington Press.
- Power, Nicholas, Raja Halwani & Alan Soble (red.). 2013. *The Philosophy of Sex: Contemporary Readings*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers.
- Primoratz, Igor. 2001. "Sexual Morality: Is Consent Enough?" *Ethical Theory and Moral Practice* 4,3: 201-218.
- Richardson, Diane. 1998. "Sexuality and Citizenship." *Sociology* 32,1: 83-100.
- Richardson, Diane. 2000. "Constructing Sexual Citizenship: Theorizing Sexual Rights." *Critical Social Policy* 20,1: 105-135.
- Richardson, Diane & Surya Monro. 2012. *Sexuality, Equality and Diversity*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Rubin, Gayle. 2011. *Deviations: A Gayle Rubin Reader*. John Hope Franklin Center Book: Duke University Press.
- Seidman, Steven. 1992. *Embattled Eros: Sexual Politics and Ethics in Contemporary America*. New York: Routledge.
- Seidman, Steven. 2005. "From Outsider to Citizen." In *Regulating Sex: The Politics of Intimacy and Identity*, red. Elizabeth Bernstein & Laurie Schaffner, 225-245. New York & London: Routledge.
- Shorter, Edward. 2005. *Written in the Flesh: A History of Desire*. Toronto: University of Toronto Press.
- Styckin, Carl F. 2003. *Governing Sexuality: The Changing Politics of Citizenship and Law Reform*. London: Hart Publishing.
- Sullivan, Andrew. 1995. *Virtually Normal: An Argument About Homosexuality*. New York: Alfred A. Knopf.
- Warner, Michael. 2000. *The Trouble with Normal: Sex, Politics and the Ethics of Queer Life*. Harvard: Harvard University Press.
- Weeks, Jeffrey. 1993. "An Unfinished Revolution: Sexuality in the 20th Century." In *Pleasure Principles: Politics, Sexuality and Ethics*, red. Victoria Harwood, David Oswell, Kay Parkinson & Anna Ward, 1-19. London: Lawrence & Wishart.
- Weeks, Jeffrey. 1995. *Invented Moralities: Sexual Values in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Weeks, Jeffrey. 1998. "The Sexual Citizen." *Theory Culture Society* 15,3: 35-52.
- Weeks, Jeffrey. 2007. *The World We Have Won: The Remaking of Erotic and Intimate Life*. London & New York: Routledge.